

POLEMIKE / POLEMICHE / POLEMICS

Matej Župančič

H KRAJEPISOM ISTRE

(ALI: N. MANZIOLI, P. D'AVITY IN LUCA DI LINDA)

OBİČAJNO SE NAM ZDIJO LJUDJE NEVARNEJŠI, KOT SO V RESNICI
J.W.G.

Odlomek iz daljšega italijanskega krajepisa, ki je l. 1664 v Benetkah izšel pod naslovom **Relazioni e Descrizioni universali e particolari del Mondo di Luca di Linda e dal Majolino Bisaccioni tradotte osservate e nuovamente accresciute e corrette**, je v slovenskem prevodu objavil in komentiral D. Darovec (1999a). Tako v prevodu kot v komentarju so netočnosti glede nastanka in sprememb teksta o Istri v raznih izdajah Lindovega krajepisa. V nasprotju z njim lahko ugotavljam, in ne polemiziram, da je Lindovi prvi latinski izdaji iz l. 1655 sledila izdaja v italijanščini l. 1660 (katere odlomek objavlja D. Darovec) in da je pozneje izšla l. 1664 prva od izpopolnjenih izdaj, predvsem z dopolnitvami M. Bisaccionija. Ker pravzaprav ni bilo resnih odmevov na ta velik založniški, prevajalski in tudi strokovni dosežek, bom na tem mestu skušal opozoriti le na nekatere drobne napake in nedoslednosti tega, enega izmed najskromnejših, odlomka. Iz skopega Darovčevega komentarja sledi, da naj bi ta krajepis v italijanščino iz francoščine prevedel Lucas da Linda iz Gdanska ter da naj bi izšel v Benetkah leta 1655; leta 1664 naj bi izšel tudi razširjen tekst z dopolnitvami Majolina Bisaccionija *Relazioni e Descrizioni universali e particolari del Mondo di Luca di Linda e dal Majolino Bisaccioni tradotte osservate e nuovamente accresciute e corrette*. Kot bomo videli, so med navedbami tudi napačne in nepopolne trditve.

Skoraj podobne podatke je navajal že C. Combi (1864, 9): delo Luca da Linda naj bi izšlo pri založbi Combi in Nou leta 1660 v enem delu v kvartu, nato pa še s popravki Majolina Biaccionija, prav tako v Benetkah, leta 1664; od tod ponatis odlomka o Istri v Archeografo Triestino III, 90-100. Tudi ti podatki niso točni.

V italijanščini je bil tekst iz leta 1664 (hkrati z nekaterimi drugimi krajepisi) ponovno objavljen v prvi polovici 19. stoletja v tedaj novem časopisu Archeografo Triestino (Ar Tr II, 1830, 90-100 [= LINDA ITA 1830]), v ozračju živahnega zgodovinskega raziskovanja in prebujajoče se italijanske nacionalne zavesti. Na tej dopolnjeni izdaji je vse do obravnavanega prevoda slonelo vrednotenje in poznavanje Luca da Linda (tudi: Luca di Linda) v istrski Sloveniji, na Tržaškem in morda tudi na Hrvaškem. Zdi se, da bi zaporedje obeh izdaj v

razmiku 170 let (italijanske v *Ar Tr*, slovenske pa v *Knjižnici Annales Majora*) zaslužilo poseben prikaz.

Sodelavec znanega pisatelja, humanista, ljubimca, vojskovodje in siromaka Maiolina Bisaccionija (1582-1663: *Dizionario* 10 (1968), s.v., 643) nikakor ni mogel biti grafik s podobnim imenom Lucas van Leiden (1494-1533), kot bi lahko pomislili prvi hip. Bežen pregled evropskih knjižnic je pokazal, da je Bisaccioni izdal v italijanščini Lindovo delo *Le descriptioni universali e particolari del mondo e delle repubbliche, Venezia 1660*, kar je prevod, a ne iz francoščine, temveč iz trenutno nam še nedostopnega latinskega opisa sveta *Descriptio Orbis et omnium eius rerum publicarum, in qua praecipua ordine et methodice pertractantur, Leida 1655* (Linda, 1655 [= LINDA LAT 1655]). Predvsem zaradi konfrontacije s slovenskim prevodom druge italijanske verzije tokrat prinašamo odlomek o Istri iz prve italijanske verzije Luca di Linda 1660, 492-493 [= Linda ITA 1660] [avtor opiše Furlanijo in nadaljuje]:

ISTRIA

Costumi delle genti.

Dicono alcuni, che gli abitatori di quelle contrade godono poca salute, & però siano di poco animo, ma finalmente si trova, che questa diceria non è vera, perche ne sono usciti molti valorosi nell'armi, & e di molto merito verso la Repubblica, si ha pur anche per certo, che vi si trovano molti di gran prudenza, & d'ingegno dotati, ne fara alcuno, che niegi loro la lode di humanita verso li stranieri, parlano questi ordinariamente la lingua schiava, & altresì l'Italiana, & usano l'arco, & si diletano di danzate all'antica.

Ricchezze.

Riceve la Repubblica d'utile ogn'anno da questa Provincia 24. Mila ducati da varie rendite, & merci come di vino, olio, legna, pietre di fabbricare case, pesci, frutti, & altre cose, & rende utile alla Repubblica molte stara di sale ogni anno. Sono volgarmente stimati poveri gli abitatori d'Istria, perche sono così vicini à Venetia, che mandandovi cacio, carne di porco salato, vino, olio, pelli di bue, pesci salati, & altri frutti in abbondanza poco ne resta per loro nel paese, & ancorache ne cavino il danaro, non hanno con tutto ciò in che spenderlo, onde paiono poveri.

Forze.

Crede si, che tutta l'Istria non faccia più di 64. Mila huomini, 50. Mila delli quali sono involti nelle fattioni, la quale discordia apporta non lieve danno alli Citadini, la scarsezza de quali hà posto in necessità la Repubblica di concedere molta libertà, & essentione à quelli,

che vogliono andarvi ad habitare. Sebene però non è molto habitata, è nondimeno così bene provveduta, che difficile molto è l'entrarvi à stranieri, onde sarebbe difficilissimo à nemici il volerla occupare.

Governo.

La maggior parte di questa Provincia appartiene alli Veneti, & il restante è della Casa d'Austria. Già fù Marchesato donato da Henrico Imperadore a Gothopaldo, & li Venetiani à poco, à poco n'hanno ottenuto il Dominio, hora mandano colà li suoi Ministri, che chiamano Podestà, alli quali sono uniti il Capitani, che unitamente possono deliberare quanto vogliono, & in Civile, & in Criminale, hanno ancor un Proveditor Generale, & Governatore, & altri, che commandano, che tutti sono della nobiltà Veneta. [avtor nadaljuje s Kandijo..]

Na prvi pogled je opazna sorodnost zgoraj prikazanega teksta s tekstom Nicolòja Manziolija iz leta 1611 [= MAN IT 1611]), čeprav je Linda Manziolijev tekst močno otrebil. Opuščeni so skoraj vsi historizirajoči odstavki, ki jih je pri Manzioliju na pretek, manjkajo tudi opisi posameznih istrskih mest, vendarle je skupne poteze možno prepoznati. Le malo kasneje, a že po smrti M. Bisaccionija in Luca di Linda izide v Benetkah leta 1664 delo z naslovom *Le relationi et descriptions universali e particolari del mondo*, Luca di Linda. Tradotte dal Marchese Maiolino Bisaccioni [= LINDA IT 1664]. V tem, po Bisaccioniju dopolnjenem tekstu, in v tekstu iz l. 1830, ki ga sedaj končno poznamo tudi slovenjenega iz *Odlomka o Istri* [= LINDA SL 1999], je dosti dopolnitev, ki dokaj zvesto sledi Manziolijevemu tekstu (zaporedje opisov posameznih istrskih mest je sicer spremenjeno) in niso bile uvrščene še za avtorjevega življenja v prvi italijanski tekst [LINDA IT 1660]. Lahko bi trenutno domnevali, da ni Bisaccioni prevzemal dopolnitve neposredno iz nam še neznanne latinske [morda LINDA LT 1655], ampak bolj verjetno iz neke francoske izdaje (kot bomo videli) in ne vseh naravnost od Manziolija, saj v izdaji iz l. 1664 zasle-

dimo vsaj en, Manzioliju popolnoma tuj, a prepoznaven vpliv francoskega kulturnega miljeja: mislimo namreč na omembo plesa s cvetličnimi loki v Miljah, ki je v prvi italijanski verziji [LINDA IT 1660] omenjen skrajno skopo: "... & usano l'arco, & si diletano di danzate all'antica." V dopolnjenih izdajah [LINDA IT 1664; IT 1830; SL 1999] pa je opis plesa prav na tem mestu bistveno razširjen in skoraj popolnoma sledi Manzioliju iz leta 1611. Indikativen in ključen je nov, "francoski", element, ki je po našem mnenju sprememba Manziolijevega teksta: namesto Manziolijeve primerjave z Minotavrom in Tezejem¹ (zdi se, da je zamotanost plesnih figur vzbujala Manzioliju vtis *labirinta!* op. mž) nastopi stvarna pripomba, češ da takšen ples plešejo v kraju Moras v Dofineji (Dauphiné, pokrajina v Franciji, op. mž) meseca maja. Italijanski izraz "Delfinato" oziroma "Delpinato" iz [LINDA IT 1664; IT 1830] slovenski prevedel pojasnjuje kot otok "Delos", kar vara in dodatno zamageli možnost kritične analize teksta.

Manj indikativen, a vendarle prepričljiv pasus iz Linda 1660 "*Credesi, che tutta l'Istria non faccia più di 64. Mila huomini, (...), la quale discordia apporta non lieve danno alli Cittadini, la scarsezza de quali hà posto in necessità la Repubblica di concedere molta libertà, & essentione à quelli, che vogliono andarvi ad habitare*" lahko primerjamo s pasusom iz opisa Istre pri P. d'Avityju (1638, 608), ki se glasi: "*VII. L'Istrie commence (...) Les Venitiens qui desirent la peupler, donnent à ceux qui y veulent aller tenir maison, certaine quantité de terre, avec diverses exemptions & franchises...*" S tem smo pokazali na sorodnost še ne dopolnjenega Lindovega dela iz l. 1660 z d'Avityjevim (ali "Davityjevem") tekstom. Prikazano ujemanje pa nikakor ni zadostno za kakršnokoli misel o plagiatu. Za celovito analizo nimamo na voljo vseh verzij Lindovih tekstov, niti vseh tekstov P. d'Avityja (1573-1635, prva francoska izdaja 1614, zadnja v petih delih 1645).²

Sploh je Lindov prvi italijanski opis zelo stvaren, tako rekoč res opis za itinerarij ali opis karte, kar je omenil že La Via, Bisaccioni pa v poznejših dopolnitvah sega po opisih N. Manziolija iz leta 1611 ali pa, kar je

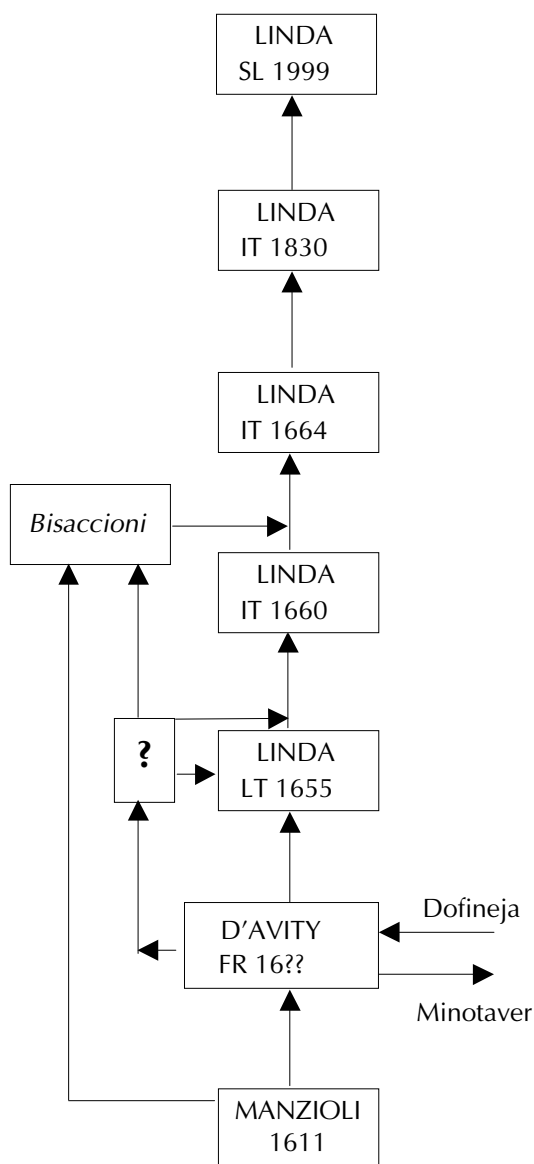
1 Tudi v južni Franciji je sicer živa tradicija o plesih, ki jih povezujejo z labirintom, Tezejem in Minotavrom.

2 Morda ni odveč na tem mestu prikazati obeh *Odlomkov o Istri* francoskega pisca P. d'Avityja (Davity, 1638 = [DAVITY FR 1638]), ki kažeta določene podobnosti z Ludovicom Vergerijem, verjetno po objavah iz Münstrove Cosmografije:

str 608: ... VII. L'Istrie commence à la riviere de Risan, ou Formion, & s'estend iusques à saint Vite, ou comme les autres veulent iusques à l'Arsie, qui est une espace de deux cens milles. Le meilleurs villes de ceste presqu'Isle sont assises sur des petites Isles, comme à Iustinopoli, Rauigno: les autres sont Piran, Umague, Citanoua, Parenze, Pole, qui du temps des Strabon estoit la limite de l'Italie. Les Venitiens qui desirent la peupler, donnent à ceux qui y veulent aller tenir maison, certaine quantité de terre, avec diverses exemptions & franchises. Aux lieux qui sont au milieu du pays il n'y a point de places d'importance.

str. 610: XII. La Marque Trevisane (...)

Quant au Friuli il porte de tres-bons vins, & en abondance, mais il ne produit guere de froment, n'y d'autres choses. Il est exposé aux changements de l'air, & des vents. L'Istrie est montueuse, mais non aspre, & abonde en vins, huyles, fromens & pasturages. Entre les autres montagnes il y en a une, qu'on nomme Plus Grande, avec une belle fontaine au sommet, ou l'on trouve des meilleurs simples que la medecine puisse demander, & pour ceste cause les Medecins des pays loingtains y vont pour les cueillir, ou les remarquer. Pole a un mauvais air, de mesme que la plus grande partie de l'Istrie, en la coste de la mer on fait force sel, & l'on trouve beaucoup de poisson en ceste mer, à cause de la grande multitude des Isles, & des Golfes. [Sledi opis Krfa].

verjetnejše, prav zaradi dofinejskega vrinka pri cvetličnem plesu iz Milj, tudi iz kakega francoskega teksta, morda iz P. d'Avityja. Za čustveno bralstvo so bili pač ti dodatno vpeljani vrinki v poznejših italijanskih izdajah potrebni in prijetni (La Via, 1969, 68-69), tudi z elementi *science-fiction*. Po La Vii povzemamo tudi, da je bil latinski tekst [LINDA LT 1655] pisan dokaj okorno, a da je vsekakor odseval humanistično in renesančno erudicijo v poznavanju starih piscev in kritičnost pri ocenjevanju tekočih dogodkov. Prav tako lahko bolje razumemo skoraj skrito in nekako po izdaji iz 1830 navrženo pripombo o prevodu "iz francoščine" (Darovec, 1999a, 141), saj La Via navaja, da je po smrti Luca di Linda prišlo do obtožb o plagiatu iz francosko pišočega geografa P. Davityja. Sami prav povezavo plesa v Miljah z običajem v Dofineji prikazujemo kot

francoski vpliv pri dopoljenih izdajah Linda po Bisaccioniju. V vsakem primeru domnevamo, da je bil tekst o Istri vsaj delno prevzet iz opisov sveta francoskega okolja, od katerega naj bi prevzemal v dopoljenih izdajah predvsem M. Bisaccioni, ki pa mu verjetno ni bilo neznano niti prvotno besedilo o Istri N. Manziolija.

Usoda teksta in prirejenih tekstov je s tem nakazana, podroben pregled knjižnic naj bi pokazal še kakšno izdajo; o avtorju lahko več izvemo tako iz omenjenega Dizionaria in od drugod, npr. pri G. La Vii (1969, 68): Luca di Linda je bil rojen 18. 10. 1625 v Gdansk in je tam tudi 16. 10. 1660 umrl – morda celo niti ni dočkal prve italijanske izdaje svojega dela. Študiral je v Württembergu in v Leidenu, potoval po Franciji in Nemčiji; leta 1656 je postal tajnik republike Gdansk (*Danzig*). Sicer je pisal v latinščini historične razprave, a najpomembnejši in največkrat ponatisnjen pa naj bi bil omenjani *Opis sveta*.

Zahvaljujem se kolegicam M. Tekavec (Ljubljana), Georgiani Gore (Clermont FD) in Anne Decoret (Lyon), B. Mader (Trst-Dunaj) ter kolegu E. Gardini (Koper) za izmenjavo mnenj in koristne napotke.

LITERATURA

- Avity, P.d' (1637):** Description de l'Univers, 1637; 1643.
- Combi, C. (1864):** Saggio di una Bibliografia Istriana. Capodistria.
- Darovec, D. (1999a):** Luca da Linda : Odlomek o Istri iz splošnih in podrobnih zapisov in opisov sveta. V: Darovec, D. (1999), 141-150.
- Darovec, D. (ed.). (1999):** Stari krajepisi Istre. Knjižnica Annales majora. Koper. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije : Pokrajinski muzej.
- Davity, P. (1638):** Les estats, empires et principautez du monde (etc.) – Rouen. Jean Berthelin.
- Dizionario - Dizionario biografico degli Italiani.** Zv. 10, 1968. Roma. Istituto della enciclopedia italiana.
- La Via, G. (1969):** Le descrizioni universali et particolari del mondo et delle republiche di Luca di Linda, v/in: Umanesimo e tecnica : Studi raccolti in occasione del centenario dell'istituto tecnico statale / per geometri G. B. Belzoni di Padova. Padova. Ed. Liviana, 63-92.
- Linda, da, L. (1830):** Istria. N.° 6. Estratto delle Relazioni e Descrizioni universali e particolari del Mondo tradotte dal francese da Luca da Linda, Ar. Tr. 2, 90-100. Trieste. [= Linda IT 1830].
- Linda, da, L. (1999a):** Odlomek o Istri iz splošnih in podrobnih zapisov in opisov sveta, v/in: Darovec, D. (ed.). (1999a), 143-150 [= Linda SLO 1999].

Linda, di, L. (1672): Le relazioni et descrittioni vniuersali et particolari del mondo / di Luca di Linda ; et dal marchese Maiolino Bisaccioni tradotte, osseruate & nuouamente molto accresciute, ... Venetia. Presso Combi, & La Noù. P. 932,. 4°.

Linda, di, L. (1655): Descriptio Orbis et omnium eius rerum publicarum, in qua praecipua ordine et methodice pertractantur, Leida 1655 [LINDA LAT 1655].

Linda, di, L. (1660): Le descrittioni universali et particolari del Mondo, & delle Repubbliche. Tradotte, Osservate & Accresciute, Dal Marchese Maiolino Bisaccioni. Venetia. Per Combi, & La Noù.

Linda, Lucas de – Bisaccioni, Maiolino (1659): Le Relazioni et Descrittioni Vniuersali et particolari del mondo. Di Luca Di linda, et dal marchese Maiolino Bisaccioni tradotte, osseruate, & nuouamen(te) accresciute, e corrette. - Dedicata di Giacomo Rossi al rever. Antonio Maria Bia (...) di Venezia. Permesso di stampa del 1659. [Venezia 1660].

Manzuoli. N. (1611): Descrittione dell' Istria. Venetia.

